

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.4(1).2023.05
UDC 378.091.12.011.3-051:316.77

**PSYCHOLOGICAL
AND PEDAGOGICAL
FEATURES OF THE
FORMATION OF
COMMUNICATIVE
CULTURE OF THE
FUTURE TEACHER OF
HIGHER EDUCATION**

Wang Rundong

Postgraduate Student of the Department
of Primary Education
and Innovative Pedagogy,
Drahomanov Ukrainian State University,
9 Pyrohova str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-0825-9183>
e-mail: Leexin05@yahoo.com

Abstract. *The article carries out a thorough analysis of the problem of formation of communicative culture of future teachers of higher education. The analysis of scientific literature allowed us to conclude that scientists are increasingly interested in the decline of the culture of speech, which is largely due to the fact that education gradually ceases to be part of culture. A high school teacher is a person who is called to instill in the souls of students respect for the native language as the basis of thought, to establish the authority of the native language, to reveal its connection with the national consciousness. In this sense, his role is very important, since he always communicates with students, acquires linguistic qualities, teaches a variety of styles and his speech behavior is generally exemplary. Professional language competence is important for teachers at all levels, especially teachers of higher education institutions, where this competence is particularly important. To form professional skills, the teacher must master the technique of public speaking.*

It is concluded that the formation of communicative culture of future teachers of higher education depends on the degree of organization of extracurricular educational activities in higher education. The analysis of scientific literature on the problem under study has shown that extracurricular work is a complex holistic pedagogical process of formation and development of the personality of the future teacher, which is carried out on the basis of organic unity with the learning process and the social environment, taking into account personal interests, preferences of students and the social order of society, focused on the development of activities, initiative, tolerance, interaction of students on the principles of cooperation and co-creation.

The article reveals the structure and meaning of the concept of «communicative culture» as a significant indicator of the professionalism of the future teacher, highlights the components, indicators and levels of formation of this complex formation, considers the possibilities and formation of extracurricular work in higher education; a set of pedagogical requirements for the formation of students' communicative culture by methods outside the classroom is clarified and theoretically argued.

Keywords: *communicative culture, formation of communicative culture of future teachers of higher education, pedagogical skills, speech culture of the teacher, pedagogical communications.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.4(1).2023.05
УДК 378.091.12.011.3-051:316.77

**ПСИХОЛОГО-
ПЕДАГОГІЧНІ
ОСОБЛИВОСТІ
ФОРМУВАННЯ
КОМУНІКАТИВНОЇ
КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНЬОГО
ВИКЛАДАЧА
ВИЩОЇ ШКОЛИ**

Ван Жуньдун

аспірант кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-0825-9183>
e-mail: Leexin05@yahoo.com

Анотація. У статті здійснено ґрунтовний аналіз проблеми формування комунікативної культури майбутніх викладачів вищої школи. Аналіз наукової літератури дозволив зробити висновки, що вчені все більше зацікавлені у занепаді культури мовлення, що значною мірою пов'язано з тим, що освіта поступово перестає бути частиною культури. Викладач вищої школи – це людина, яка покликана прищепити в душах студентів повагу до рідної мови як основи думки, встановити авторитет рідної мови, розкрити її зв'язок з національною свідомістю. У цьому сенсі його роль дуже важлива, оскільки він завжди спілкується зі студентами, набуває лінгвістичних якостей, викладає різноманітні стилі, а його мовленнєва поведінка в цілому є зразковою. Професійна мовленнєва компетентність важлива для викладачів усіх рівнів, особливо вчителів закладів вищої освіти, де ця компетентність є особливо важливою. Для формування професійних навичок педагог має оволодіти технікою ораторського мистецтва.

Зроблено висновок, що формування комунікативної культури майбутніх викладачів вищої школи, залежить від ступеню організації позааудиторної виховної діяльності у вищій школі. Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми показало, що позааудиторна робота – це складний цілісний педагогічний процес становлення та розвитку особистості майбутнього педагога, що здійснюється на основі органічної єдності з процесом навчання та соціальним середовищем, враховуючи особистісні інтереси, уподобань студентів та соціального порядку суспільства, орієнтовані на розвиток діяльності, ініціативи, толерантності, взаємодії учнів на принципах співпраці та співтворчості.

У статті розкрито структуру та значення поняття «комунікативна культура» як значущий показника професіоналізму майбутнього педагога, висвітлено компоненти, показники та рівні сформованості даного складного утворення, розглянуто можливості та формування позааудиторної роботи у вищій школі; з'ясовано та теоретично аргументовано комплекс педагогічних вимог утворення комунікативної культури студентів прийомами позааудиторної діяльності.

Ключові слова: комунікативна культура, формування комунікативної культури майбутніх викладачів вищої школи, педагогічна майстерність, мовленнєва культура викладача, педагогічні комунікації.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми. Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці видатних вітчизняних і зарубіжних вчених. З початком активного розвитку культурологічної течії у філософії, педагогіці, соціології, й психології було проведено низку досліджень з окремих аспектів дослідження проблеми формування професійно-педагогічної культури. Питанням покращення педагогічної майстерності й зокрема мовленнєвої культури викладача вищої школи, майбутнього вчителя займалися багато вітчизняних та зарубіжних дослідників. Серед них: Л. Височан [2; 3], Н. Волкова [1], О. Вощевська [2], І. Зязюн [4], І. Максимчук [2; 3], О. Матвієнко [2; 3], М. Пентилюк [5], Л. Савенкова [6], О. Сагач [2], Л. Степаненко [2; 3], І. Тимченко [8], І. Туркот [9], Г. Чорна [3] та багато інших.

Психолого-педагогічні дослідження в останні роки доповнюють і суттєво розширюють коло поглядів психологів-гуманістів на зміст культури спілкування педагога, а особливо на характеристики його комунікативних установок. Отже, бажання створити психологічно корисний мікроклімат у комунікативному процесі дослідниками вважаються важливим позитивним комунікативним ставленням педагога та його індивідуальна ціль «характеристика», яка має один із найбільших впливів на розвиток особистості. Якщо вивчати вплив психолого-педагогічної компетентності майбутнього фахівця на розвиток культури спілкування, то насамперед потрібно звернути увагу на його здатність створювати атмосферу довіри, психологічного комфорту, відкритої та рівноправної співпраці в аудиторії. Щоб задовольнити ці вимоги, педагог повинен мати такі психологічні якості, як здатність регулювати власний психологічний стан, самооцінку та бажання використовувати конкретні педагогічні ідеї та методи. Також для педагога важливо вміти вибрати оптимальний стиль (або їх поєднання) у взаємовідносинах з учнями.

Мета статті. Простежити витлумачення ключових понять та підходів до вирішення проблеми формування комунікативної культури майбутніх викладачів вищої школи під час аудиторної та позааудиторної роботи у закладі вищої освіти. **Завдання дослідження** передбачають аналіз, багатовекторне вивчення та узагальнення різноманітних підходів науковців до дослідження сутності проблеми формування комунікативної культури майбутніх викладачів вищої школи під час аудиторної та позааудиторної роботи у закладі вищої освіти. **Методами**, що використано у дослідженні є аналіз джерельної бази (філософської, психологічної та педагогічної літератури), її узагальнення й систематизація для узагальнення підходів до вивчення проблеми формування комунікативної культури майбутніх викладачів вищої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розуміння педагогом значення толерантності як «права інших людей бути такими, якими вони є» допоможе йому гуманізувати педагогічну комунікацію, реалізувати виховну парадигму, суть якої полягає у формуванні суб'єктивної взаємодії педагога та студента. Особисті комунікативні вказівки педагогів є компонентами більш складного утворення – соціально-культурних орієнтирів та включають такі елементи, як емпатія, відкритість, прагнення до діалогу, толерантність, необхідність створення сприятливого психологічного мікроклімату, потреба у саморозвитку. Інтегруючими факторами цих особистісних характеристик є гуманізм як любов до людини та любов до професії [1, с. 43-48].

Якщо розглянути погляди вчених загалом на структуру знань про культуру спілкування, можна зробити висновок, що вона містить такі елементи: знання про еволюцію загальної теорії спілкування та історії вчення про педагогічну комунікацію; знання соціокультурних та етичних норм педагогічного спілкування; знання психологічних та виховних закономірностей ефективної педагогічної комунікації.

Зміст цих знань детально викладено в примітці «Комунікативний мінімум педагога», яку молодий викладач може використовувати як програму самоосвіти. Він включає такі елементи: поняття про педагогічну комунікацію, її особливості й принципи; еволюція поглядів у теорії та практиці спілкування, в історії гуманітарних наук; комунікація у системі наук про людину та суспільних відносин; педагогічна культура та культура спілкування: сутність, діалектика взаємодії; гуманістичне спілкування та його характеристики; структура комунікативної культури викладача у закладах вищої освіти; етичні стандарти педагогічного спілкування; педагогічна тактика у спілкуванні; стилі педагогічної комунікації та їх вплив на ефективність навчальної та пізнавальної діяльності студентів; комунікативні характеристики особистості викладача закладу вищої освіти;) методи самодіагностики культури спілкування; вербальні та невербальні засоби педагогічного спілкування; механізми взаємопізнання у процесі педагогічної комунікації; рефлексія, як умова вдосконалення комунікативної культури; бар'єри комунікацій та засоби подолання їх у педагогічному спілкуванні; культура педагогічної риторики. Походження, еволюційні процеси, механізми розвитку; культура педагогічної комунікації в рамках педагогічної культури.

Звичайно, лише теоретичні знання не зможуть забезпечити високий рівень комунікативної культури. Щоб педагогічне спілкування було ефективним, викладач повинен оволодіти необхідними комунікативними вміннями і навичками.

Комунікативні вміння – це вид професійних навичок викладача, що забезпечує реалізацію педагогічних комунікативних компонентів, дозволяють здійснювати суб'єктивну взаємодію, покращувати продуктивну діяльність, формуватися та розвиватися в них. На базі аналізу різних підходів до класифікації комунікативних умінь можна розглянути систему узагальнюючих комунікативних умінь, яку Т. Туркот вклала в таблицю (табл. 1).

Як вбудований показник, який дозволяє педагогу конструктивно аналізувати ефективність системи узагальнених комунікативних умінь, ми виділяємо навички рефлексії та самооцінки від комунікативної діяльності.

Для формування та вдосконалення культури спілкування майбутніх викладачів вищої школи, необхідно забезпечити: повноцінний розвиток кожного з його елементів; покращення загальної та педагогічної культури; визначаються як зовнішні (наприклад, позитивні ефекти навколишнього соціального простору), так і внутрішні умови, особливо з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей педагога, його педагогічного досвіду тощо.

Слід також мати на увазі, що культура індивідуального спілкування має глибокі ресурси, тісно пов'язані з характеристиками педагога, ціллю його роботи, його культурними та комунікативними орієнтирами, цінностями. Готуючись до публічного виступу в аудиторії університету, викладач має сам визначити, коли і з якою метою буде говорити, які думки, почуття він хотів би викликати у своїх слухачів, яку атмосферу створити, яким має бути інтонаційний шаблон, ритм, темп.

Беручи до уваги, що індивідуальний стиль спілкування викладачів вищої школи є умовою продуктивної комунікативної поведінки, тоді у процесі професійної самоосвіти важливо не лише розуміти техніку комунікації, а й віднайти свою соціальну позицію у спілкуванні. Тому варто відповісти на питання, чи думає викладач про партнера у процесі спілкування, чи намагається побачити ситуацію його очима, чи зацікавлений педагог у процесі спілкування з людиною чи у його результатах, чи завжди його розуміють люди, з якими він спілкується [5, с. 56].

Таблиця 1

Узагальнені комунікативні вміння педагога
(за системою Т. Туркот [9])

№ з/п	Зміст комунікативного вміння	Складові комунікативного вміння
1.	Вміння стимулювати спілкування	– вміння слухати та чути співрозмовника; – вміння активізувати спілкування словами, поглядами, жестами.
2.	Вміння організувати та управляти педагогічним спілкуванням	– вміння встановлювати емоційний контакт; – вміння моделювати процес майбутнього спілкування; – вміння об'єктивно оцінювати психологічні особливості партнера по спілкуванню і аудиторії; – вміння передбачати результат педагогічного спілкування; – вміння регулювати свій емоційний стан у спілкуванні.
3.	Уміння ефективно використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування	– навички публічного виступу (літературна мова, чітка дикція, оптимальний темп, тембр, висота тону); – педагогічно відповідна міміка, жести, дії, пози; – вміння об'єктивно візуально діагностувати психологічні особливості партнера.
4.	Вміння організації обміну інформацією (спілкування)	– уміння висловлювати свої думки чітко, коротко та логічно; – вміння тактично, поважаючи етичні норми, викладати педагогічні вимоги; – вміння організувати діалог та полілог зі студентами; – володіння прийомами дискусій; – вміння виконувати педагогічно актуальну імпровізацію.
5.	Педагогічна техніка	– вміння правильно вибрати стиль і тон у спілкуванні; – вміння контролювати увагу аудиторії; – вміння правильно використовувати візуальні та технічні засоби навчання.

Продуктивне словесне спілкування педагога також передбачає розвиток низки спеціальних навичок: соціально-перцептивних (розуміння внутрішнього стану співрозмовника через сприйняття його поведінки та зовнішності); здатність до ідентифікації (поставити себе на місце іншої людини та передбачити її відповідь); саморегуляція, вольовий вплив, навіювання, управління психічним станом у діалозі.

Розглянемо думку І. Зязюна, який домігся значного прогресу у викладанні навичок, як можна навчитися керувати собою, які внутрішні та зовнішні прийоми допомагають педагогу в цьому плані. За його словами, педагогічна техніка – це вміння користуватися своїм психофізичним апаратом, як інструментом педагогічного впливу. Тобто наявність сукупності прийомів допомагає педагогу стати винахідливішим, талановитішим у самовираженні та успішним у виховній роботі. Поняття «педагогічна техніка» включає дві групи компонентів [4].

Перша група пов'язана зі здатністю педагога контролювати свою поведінку: техніка володіння його тілом (обличчя, пантоміміка); управління емоціями, пробудження з настроєм для подолання надмірного психічного напруження, осяяння творчим бажанням; опанування уміння соціальної перцепції (прийоми, що привертають увагу, фантазія); мовні прийоми (контроль дихання, дикція, темп мовлення).

Друга група пов'язана зі здатністю педагога впливати на особистість та колектив: техніка контакту, управління педагогічним спілкуванням, організація колективної творчої роботи тощо.

Складові першої та другої груп педагогічних прийомів спрямовані на організацію внутрішнього благополуччя викладача або здатність адекватно виражати це почуття зовні. Тому, спираючись на постулати театральної педагогіки, ми умовно поділимо педагогічну техніку на зовнішню та внутрішню відповідно до мети її застосування. *Внутрішня техніка* у створенні внутрішнього досвіду особистості, психологічне ставлення педагога до майбутньої діяльності впливаючи на волю, почуття та розум. *Зовнішня техніка* включає внутрішній досвід особистості педагога в його тілесній природі міміки, голосу, мови, рухів, пластики .

Психоемоційний стан педагога – не особиста справа, оскільки його настрій впливає як на учнів, так і на колег, на стосунки в аудиторії, утворює певну атмосферу навчання. Важко досягти оптимального внутрішнього стану в педагогічній діяльності, оскільки, як зазначав В. Сухомлинський: «Наша робота – це робота серця і нервів, це буквально щоденне і щогодинне витрачання величезних душевних сил. Наша праця – це постійна зміна ситуацій, що викликають то посилене збудження, то гальмування. Тому уміння володіти собою, тримати себе в руках – одне з найнеобхідніших умінь, від якого залежать і успіх діяльності педагога, і його здоров'я. Невміння правильно гальмувати щоденні й щогодинні збудження, невідання володіти ситуаціями – ось що перш за все шарпає серце, вимотує нервову систему вчителя» [7, с. 3].

Педагог повинен мати умови для підтримання своєї ефективності, забезпечення успіху у професійній діяльності та збереження міцного здоров'я. Для цього важливо попрацювати над наступним синтезом рис особистості та рис, які дозволять впевнено виконувати свою професійну діяльність без зайвих емоційних навантажень: педагогічний оптимізм; упевненість в собі та відсутність страху перед великою аудиторією; самоконтроль, відсутність емоційного стресу; наявність вольових якостей (цілеспрямованість, самовладання, рішучість).

Всі ці якості визначають психологічну стійкість професійної діяльності. Вона базується на позитивному емоційному ставленні до себе, учнів та роботи. Саме позитивні емоції активізують педагога, надихають, додають упевненості, створюють почуття радості, позитивно впливають на стосунки з учнями, студентами та колегами. Негативні емоції пригнічують активність, порушують поведінку та діяльність, викликають тривогу, страх, підозру. Педагог повинен вміти грати не лише на зовні. Доброзичливий вираз обличчя збуджує центри позитивних емоцій і створює гарний настрій. У такій грі прийоми поведінки фіксуються, а характер змінюється. Тож не можна ходити з похмурим і нудьгуючим обличчям, навіть коли ваш настрій поганий. Успішний творчий процес вимагає знання про поєднання внутрішнього змісту діяльності та його зовнішнього прояву. Тому викладач повинен навчитися відображати свій внутрішній стан, думки та почуття чітко, адекватно та емоційно позитивно.

Елементами зовнішньої техніки педагога є вербальні (мовленнєві) та невербальні засоби. Саме через них учитель виявляє свої наміри, і саме їх учні «читають» і розуміють. Детально розглянемо невербальні засоби [5]. Враховуємо також і зовнішні особливості та способи вираження свого «Я» (успадковані – зріст, конструкція, форма носа, очей; сформовані – міміка, дикція, одяг, хода тощо). Зовнішній вигляд викладача повинен бути естетично виразним.

Пантоміміка – виразні рухи всім тілом або його частиною, пластичність тіла. Вона допомагає виділити основне у зовнішньому вигляді. Педагог повинен відпра-

цювати манеру як правильно стояти (ноги на ширині від 12 до 15 см, одна нога трохи вперед). Всі рухи та пози мають відзначатися елегантністю та простотою. Жест повинен бути органічним та стриманим, без широких й різких махів і без гострих кутів. Перевагу надають закруглені та затримані жести.

Основними вимогами до жестів є: легкість, стриманість та раціональність. Важливо пам'ятати, що жести, як і інші рухи тіла, зазвичай попереджають хід висловленої думки, а не слідує за нею. Щоб спілкування було активним, ви повинні мати відкрите ставлення: не схрещуйте рук, стійте обличчям до аудиторії, зменшуйте дистанцію, що створює ефект довіри. На заняттях рекомендується рухатися вперед і назад, а не в сторони. Крок вперед збільшує важливість повідомлення та допомагає зосередити увагу аудиторії.

Міміка – чіткі, виразні рухи м'язів обличчя. Зазначимо, що часто вираз обличчя та погляд впливають на слухачів більше, ніж слова. Жести та міміка, що підвищують емоційне значення інформації, сприяють її кращому засвоєнню. Студенти зчитують з обличчя викладача його ставлення, настрої, тож обличчя має не тільки випромінювати, а й ховати почуття, не слід навантажувати аудиторію тягарем домашніх турбот. Необхідно показувати на обличчі та в жестах те, що стосується виконання навчально-виховної діяльності. Досягнення чіткості педагогічних прийомів – лише один крок до педагогічної майстерності [6, с. 87].

Виходячи з вказаного вище, варто пам'ятати парадоксальну істину: педагогічному мистецтву можна певною мірою навчитися, але це не означає, що з ним народжується педагог. Той, хто вирішить стати педагогом на все життя, повинен мати принаймні три якості: вміння поважати і любити людей більше, ніж самого себе; вміння поповнювати свої знання протягом усього життя; збагачувати досвід, теоретичний, практичний та естетичний, здатність передати цей досвід студентам – майбутнім педагогам.

Щоб тренувати професійні навички педагога, він повинен володіти навичками публічного виступу, ораторського мистецтва, повсякденної взаємодії. Найважливіша якість оратора це його ерудиція. У наш динамічний час нам доводиться стикатися з різними проблемами, тому є доречним старе правило: треба знати небагато про багато чого і багато про небагато. Ерудиція має три вимірники: глибина – доступ до фахових джерел знань; ширина – охоплення суміжних сфер знань; достовірність – належність знань останнім науковим даним. Наголошуємо, що жодна ораторська школа, тренінги, семінари не допоможуть тим, хто має вузький світогляд і поверхневі знання. Мова повинна бути енергійною і пружною. Людина, яка говорить повільно, мляво, виключається з аудиторії.

Емоційність мови, це здатність не лише інформувати, переконувати, але й запалювати слухачів, змушувати їх проживати сказане. Люди не лише слухають промову, але й бачать та відчують її. Слова, які не викликають образів, втомлюють. Емоції мовця впливають на аудиторію і, навпаки, емоційне сприйняття мовлення слухачами заохочує оратора.

Дієслова сприяють емоційній виразності мовлення. Наприклад, надають динаміку промові та передають емоційну сторону такі з них:

- запал: почуття подиву, внутрішнє збудження, порив або піднесення;
- чудуватися: виявляти подив, здивування, дивуватися;
- любові та ненависті: боготворити, обожнювати, цінувати; ненавидіти, зневажати;
- розчарування: невдоволення, зневіра;

- бентежитися: хвилюватися, тривожитися, ніяковіти;
- страхатися: відчувати страх, лякатися, побоюватися;

Жінки використовують різноманітні тони для вираження різних емоційних значень. У чоловіків палітра тону бідніша і більш бліда. Їх емоційна зброя часто вбудована в слова та граматику.

Експресивність полягає у виразності мови, її образності, вмиле використання стилістичних і риторичних засобів (прислів'їв, приказок, цитат, афоризмів, думок відомих людей та ін.).

Простота, відповідальність, природність, прямолінійність і доброзичливе ставлення до слухачів, всі ці особливості проявляються по-різному; залежно від конкретного оратора, вони мають бути перешкодою для зарозумілості та неповаги аудиторії. Неповага проявляється у затримках, порушеннях правил, ворожості до коментарів та питань, ігноруванні інтересів і вимог слухачів [4]. Це один із найскладніших аспектів ораторських виступів – говорити не лише змістовно, цікаво, а й естетично красиво. Важливо працювати над своїм голосом та вимовою. Хороша дикція – це ввічливість та толерантність не лише актора, а й оратора також.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, однією з найважливіших комунікативних особливостей особистості педагога має бути толерантність. Крім того, тільки теоретичні знання не забезпечують високого рівня культури спілкування. Для успішної педагогічної комунікації педагог повинен мати необхідні комунікативні уміння та навички. Він має підтримувати свою компетентність, бути спроможним забезпечити успіх у професійній діяльності та підтримувати власне здоров'я. Щоб педагог міг формувати професійні навички, він має також володіти прийомами ораторського мистецтва. Усі вищезазначені елементи утворюють тісний зв'язок між педагогічною діяльністю та культурою педагогічної комунікації.

Перспективним напрямом подальших досліджень вбачаємо у поглибленому вивченні особливостей таких зв'язків, пошуку інноваційних методів, прийомів, засобів їх реалізації в педагогічній діяльності задля підсилення можливостей формування комунікативної культури майбутнього викладача вищої школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волкова Н. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
2. Максимчук І. А., Вощевська О. В., Сагач О. М., Височан Л. М., Степаненко Л. М., Матвієнко О. В. Система втілення багатоаспектного підходу в підвищенні педагогічної майстерності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)* : зб. наукових праць / За ред. О. Тимошенка. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова. 2021. Випуск 1(129). С. 47-55.
3. Матвієнко О. В., Степаненко Л. М., Височан Л. М., Височан З. Ю., Чорна Г. В., Максимчук І. А. Модель розвитку педагогічної майстерності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)* : зб. наукових праць / За ред. Тимошенка. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова. 2021. Випуск 1(129). С. 64-71.
4. Педагогічна майстерність : підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / І. А. Зязюн [та ін.] ; ред. І. А. Зязюн. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ : Вища школа, 2004. 422 с.

5. Пентиліук М. І. Культура мови і стилістика : пробний підручник для гімназій гуманітарного профілю. Київ : Вежа, 1994. 240 с.
6. Савенкова Л. Мовленнєва діяльність викладача : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2006. 192 с.
7. Сухомлинський В. Сто порад учителеві. Київ : Рад. шк., 1988. 304 с.
8. Тимченко І. Формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу : Автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2001. 20 с.
9. Туркот Т. Педагогіка вищої школи : Навч. посібник. Київ : Кондор, 2011. 628 с.

REFERENCES:

1. Volkova, N. (2006). Profesiino-pedahohichna komunikatsiia [Professional and pedagogical communication] : navch. posibnyk. Kyiv : VTs «Akademiiia» [in Ukrainian].
2. Maksymchuk, I. A., Voshchevska, O. V., Sahach, O. M., Vysochan, L. M., Stepanenko, L. M., Matviienko, O. V. (2021). Systema vtilennia bahatoaspektneho pidkходу v pidvyshchenni pedahohichnoi maisternosti [A system for implementing a multidimensional approach to improving pedagogical skills]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia № 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series No. 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports)*. O. Tymoshenko (Ed.). Kyiv : Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova, issue 1(129), 47-55 [in Ukrainian].
3. Matviienko, O. V., Stepanenko L. M., Vysochan L. M., Vysochan Z. Yu., Chorna H. V., Maksymchuk I. A. (2021). Model rozvytku pedahohichnoi maisternosti maibutnikh pedahohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [A model for the development of future teachers' pedagogical skills in the process of professional training]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia № 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series No. 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports)*. O. Tymoshenko (Ed.). Kyiv : Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova, 1(129), 64-71 [in Ukrainian].
4. Pedahohichna maisternist [Pedagogical skills] : pidruchnyk dlia studentiv vyshchychk pedahohichnykh navchalnykh zakladiv. I. A. Ziazun (Ed.) et al. (2004). Kyiv : Vyshcha shkola [in Ukrainian].
5. Pentyliuk, M. I. (1994). Kultura movy i stylistyka [Language culture and stylistics] : probnyi pidruchnyk dlia himnazii humanitarnoho profiliiu. Kyiv : Vezha [in Ukrainian].
6. Savenkova L. Movelennieva diialnist vykladacha [Speech activity of the teacher] : navchalnyi posibnyk. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
7. Sukhomlynskyi, V. (1988). Sto porad uchytelevi [One Hundred Tips for Teachers]. Kyiv : Rad. shk. [in Ukrainian].
8. Tymchenko, I. (2001). Formuvannia komunikatyvnoi kultury studentiv u protsesi vyvchennia predmetiv humanitarnoho tsyклу [Formation of students' communicative culture in the process of studying humanities subjects]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
9. Turkot, T. (2011). Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of higher education] : Navch. posibnyk. Kyiv : Kondor [in Ukrainian].